

УДК 338.46:37

О.А. Карпюк

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

В статті розкривається поняття ринок освітніх послуг, наукові підходи щодо тлумачення, його характерні риси та особливості, а також напрями реформування в умовах глобалізації.

This article covers some aspects of education services market, the scientific approach of its definition, the characteristic features and peculiarities, and also the ways of reformation in condition of globalization.

Постановка проблеми.

В умовах розвинутого ринку об'єктом досліджень стають відносини товарного обміну в одному з найважливіших його структурних сегментів, а саме на ринку освітніх послуг. Розвиток ринкових відносин в постсоціалістичних країнах, фінансова та управлінська децентралізація освіти, бурхливий розвиток недержавних освітніх інституцій, якісне оновлення змісту освітніх програм на користь демократичних засад, вивчення іноземних мов, розширення освіти для дорослих, поглиблена диференціація освітніх послуг – все це сприяло формуванню ринку освітніх послуг в Україні на початку 90-х років ХХ століття [5, с. 25]. Необхідність дослідження ринку освітніх послуг, його структурних елементів, визначення основних напрямів розвитку в умовах глобалізації світового освітнього простору обумовлює актуальність досліджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Значний вклад в розвиток теоретико-методологічних основ формування та функціонування ринку освітніх послуг внесли такі науковці як Т.М Боголіб, Д.В. Бондаренко, Б.М. Данилишин, М.І. Долішній, О.В. Дубровка,

І.С. Каленюк, І.С. Кочарян, О.А. Кратт, А.С. Криклій, В.І. Куценко, Г.С. Лопушняк, М.А. Мартинюк, Р. Патора, І.Ю. Ходикіна, О.І. Черниш, В.П. Щетиніна, в роботах яких широко висвітлюються питання розвитку ринку освітніх послуг, його регіональний аспект, засади управління та напрями вдосконалення в сучасних умовах. Разом з тим, значна кількість питань залишається відкритою для дослідження, зокрема, проблеми формування та розвитку, визначення основних факторів і принципів функціонування ринку освітніх послуг, теоретико-методологічне обґрунтування дефініції “ринок освітніх послуг” та її структурних елементів.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування поняття “ринок освітніх послуг”, визначення характерних рис розвитку сучасного ринку освітніх послуг, а також розробка рекомендацій щодо його вдосконалення в умовах глобалізації освітніх просторів, побудова інноваційної моделі розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу.

В економічній літературі відсутні спеціальні теоретичні дослідження комплексу проблем функціонування ринку освітніх послуг і, зокрема, питань структуризації ринку освітніх послуг у трансформаційній економіці. Крім того, науковцями не визначено єдиного підходу до трактування поняття ринок освітніх послуг.

Наукові дослідження будь-яких процесів та явищ повинні починатись із вивчення джерел і передумов їх виникнення, що допомагає зрозуміти сутність досліджуваних понять, обґрунтувати правильність трактувань. Отже, для обґрунтування дефініції “ринок освітніх послуг” необхідно звернутися до походження самого терміну “ринок”. Багато цікавих відомостей про ринок міститься в монографії Т.М. Боголіб “Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період”, де, зокрема, автор зазначає, що в економічній теорії існує два основних підходи до трактування даного поняття [1, с. 92].

Перший базується на виокремленні політико-ідеологічного змісту ринку та ринкових відносин. У цьому сенсі у якості основних характеристик ринку

розглядаються: 1) ринок як *спосіб організації суспільного виробництва*, який базується на свободі підприємництва та обмеженій ролі держави; 2) ринок, як *спосіб поведінки господарських суб'єктів*, який визначає критерії рішень, що приймаються та характер відносин між суб'єктами (“ринкова поведінка”); 3) ринок, як *спосіб мислення*, який формує відповідний світогляд учасників господарської діяльності (“ринкове мислення”).

Другий підхід до трактування поняття ринку базується на виокремленні його конкретно-економічного змісту. В цьому аспекті ринок розглядається насамперед як механізм, який дозволяє визначити співвідношення попиту і пропозиції на різні види товарів і послуг. Сам же автор наголошує, що *ринок – є системою товарно-грошових відносин, які виникають між продавцем та покупцем*.

У спеціальній літературі ринок освіти визначають як: 1) сукупність відносин (правових, фінансово-економічних, соціально-освітніх, організаційно-методичних, інформаційних тощо) у сфері обміну, що складаються між виробниками і споживачами освітніх послуг; 2) сукупність нормативно-законодавчих, морально-етичних, культурологічно-ціннісних та інших інституціональних обмежень здійснення угод, пов'язаних з реалізацією освітніх послуг [4, с.29]. У різних визначеннях економічної сутності ринку освітніх послуг робиться наголос на різні аспекти його прояву (функціонування) і не охоплюється в комплексі весь спектр. Таким чином, проведемо аналіз основних підходів до визначення поняття ринок освітніх послуг у різних літературних джерелах (табл.1).

Таблиця 1.

Трактування ринку освітніх послуг в різних наукових джерелах

№ з/п	Автор	Визначення ринку освітніх послуг
1.	Патора Р. [4, с.29]	<i>Ринок освітніх послуг – система відносин, що складаються між суб'єктами освітнього процесу для досягнення певного рівня освіти, здійснення навчання впродовж всього життя з метою всебічного розвитку особистості, розкриття її талантів, здібностей, збагачення інтелектуального, творчого, культурного потенціалів особи та нації загалом</i>
2.	Романов А.А., Тихомирова	<i>Ринок освітніх послуг – є середовищем та сферою виробництва, просування, реалізації та споживанням освітніх послуг. Крім того,</i>

	Н.В. [5, с.82]	під ринком освітніх послуг розуміють також всі матеріальні взаємовідносини учасників освітнього процесу: тих, хто навчається, організацій, які надають освітні послуги, а також фізичних та юридичних осіб, які оплачують їх та певним чином їх регламентують
3.	Куценко В.І. Остафійчук Я. [3, с.142]	<i>Ринок освітніх послуг</i> – сукупність відносин у процесі виробництва і реалізації послуг освіти, що включає, з одного боку, механізм вільного ціноутворення та вільне підприємництво на основі конкуренції суб'єктів господарювання у боротьбі за споживача, з іншого – державне регулювання ринку
4.	Каленюк І.С. [2, с.47]	<i>Ринок освітніх послуг</i> – це система економічних відносин з приводу купівлі-продажу освітніх послуг. Для цього ринку характерним є наявність трьох елементів: покупців, продавців та самого товару
5.	Щетинин В.П. [8, с.108]	<i>Ринок освітніх послуг</i> представляє собою сферу обігу або систему економічних відносин щодо купівлі-продажу освітніх послуг
6.	Савиних В.П., Цветков В.Я. [6]	<i>Ринок освітніх послуг</i> – сфера організацій освіти та споживачів, які отримують освітні послуги для власного споживання
7.	http://www.ugis.ru/uslug.htm	<i>Ринок освітніх послуг</i> – ринок, на якому взаємодіють попит на освітні послуги зі сторони основних господарюючих суб'єктів (окремих осіб, домогосподарств, підприємств та організацій, держави) та їх пропозиція різними освітніми закладами

Аналізуючи дані таблиці 1, можна зробити наступні висновки.

Щодо тлумачення поняття “ринок освітніх послуг” думки вчених розділилися. При цьому переважна більшість авторів: Р. Патора, В.І. Куценко, Я.В. Остафійчук, І.С. Каленюк, В.П. Щетинін вважають, що під “ринком освітніх послуг” необхідно розуміти систему економічних відносин, що складаються між суб'єктами освітнього процесу з приводу купівлі-продажу освітніх послуг, а також для досягнення певного рівня освіти особи та нації загалом. Окремі ж науковці: А.А. Романов, Н.В. Тихомирова, В.П. Савиних, В.Я. Цветков зазначають, що “ринок освітніх послуг” – це в першу чергу сфера організацій освіти, середовище виробництва, просування, реалізації та споживанням освітніх послуг. Крім того, автори А.А. Романов, Н.В. Тихомирова надають окрім даного визначення, й інше тлумачення ринку освітніх послуг, таке ж по суті тлумачення як і першої групи авторів.

Таким чином, вважаємо правомірним визначення *ринку освітніх послуг* як системи товарно-грошових відносин, що складаються між суб'єктами освітнього процесу для досягнення визначеної мети, яка функціонує на принципах підприємництва, із врахуванням дії законів товарного виробництва.

Особливої уваги заслуговує питання дослідження характерних, уніфікованих рис ринку освітніх послуг. Переважна більшість науковців, які досліджували це питання в своїх працях, спільно відмічають такі особливості:

–асиметричність інформації, яка передбачає відмінність у знаннях одних учасників порівняно з іншими;

–неоднакова доступність всіх суб'єктів ринку до відповідних ресурсів;

–самостійність вищих навчальних закладів у здійсненні своєї діяльності, включаючи можливість самим обирати напрям підготовки спеціалістів і виконання наукових досліджень, заключати договори, приймати і виконувати замовлення, приймати, звільняти працівників;

–формування ринкових відносин у сфері освіти здійснюється на принципах ринкової конкуренції з присутністю державного регулювання;

–освітній ринок характеризується вартістю та ціною, конкретністю та кон'юнктурою ринку;

–висока еластичність попиту на освітні послуги, швидка реакція ринку на зміни попиту [1, с. 93];

–структурування ринку освітніх послуг проводиться за економічною та територіальною локальністю, за кон'юнктурною та сегментною ознаками;

–індивідуальність і нестандартність наданих послуг і технологій, висока диференціація продукту по одній і тій самій спеціальності;

–невизначеність результату при наданні послуг [7, с. 68];

–саморегулювання структури виробництва і надання послуг, пристосування до структури суспільного споживання;

–велику роль на ринку освітніх послуг відіграють негрошові фактори – престижність професії, середня заробітна плата працівників даної професії на ринку праці, престижність (ім'я), попит на дану професію, сімейні традиції, суспільні цінності, національна культура тощо.

Висновки та перспективи подальших розробок.

Удосконалення теоретико-методологічного підґрунтя щодо тлумачення поняття ринку освітніх послуг надає новий поштовх у розвитку економіки освіти. Для розвитку даного напрямку необхідним є з'ясування складових

елементів ринку освітніх послуг, його суб'єктів та об'єктів, основних факторів та принципів формування, функціонування ринку освітніх послуг в сучасних умовах господарювання в Україні, на що і будуть спрямовані подальші дослідження.

Список використаних джерел:

1. Боголіб Т.М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період: Монографія: – К.: Т-во „Освіта України”, КОО, 2005 – 324 с.
2. Каленюк І.С. Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізм розвитку. – К.: ТОВ „Кадри”, 2001. – 326 с.
3. Куценко В.І. Вища і післядипломна освіта в ринкових умовах / За наук. ред. д.е.н., проф., чл. - кор. НАН України. – К.: РВПС України НАН України – 224 с.
4. Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни / Національний університет „Львівська політехніка”. – Л.: Видавництво Національного університету „Львівська політехніка”, 2002. – 336 с.
5. Романов А.А., Тихомирова Н.В. Проблемы исследования поведения потребителей на рынке образовательных услуг // Открытое образование – №3. – 2006. – С.82-87
6. Савиных В.П., Цветков В.Я. Маркетинг образовательных услуг // Электронный журнал “Вопросы Интернет образования” http://vio.fio.ru/vio_21/cd_site/Articles/art_1_3.htm
7. Черниш О.І. Ринок послуг: механізми державного регулювання в трансформаційній економіці: Монографія / Під загальною редакцією д.е.н., проф. Дорофійенка В.В., – Донецьк: ТОВ „РВК-ПРОМО”, 2003. – 412 с.
8. Щетинин В.П., Хроменко Н.А., Рябушкин Б.С. Экономика образования: Учебное пособие для студ. вузов, обуч. по пед. спец. / Российское педагогическое агентство. – М., 1998. – 305 с.